

Justyna Mańka

**Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Kraków
Uniwersytet Jagielloński, Kraków**

WCZESNA EDUKACJA DZIECI W POLSCE JAKO ELEMENT POLITYKI SPOŁECZNEJ

Abstract

Early education of children in Poland as an element of social policy

Article focuses on issues related to early care and education for children in the context of the current challenges facing social policy. Its aim is to show the importance of early care and education of children as part of the systemic impact in the area, forming part of the family and educational policy, and bringing tangible benefits to individual and social. The text points to the important role of education in society from the point of view of both the functionalist perspective, as well as the theory of conflict and education starting from the earliest years of a child's life. Furthermore, the article shows the elements of the system of early care and education of children in Poland and its transformations, as well as the challenges faced by local authorities in ensuring the effective and efficient functioning.

Key words: early care and education, education, social policy

Wprowadzenie

Zachodzące w ostatnim 25-leciu dynamiczne przemiany życia społecznego, politycznego i gospodarczego pociągnęły za sobą zmiany w zakresie postrzegania i funkcjonowania rodziny i spowodowały konieczność zwiększenia zaangażowania państwa w celu zapewnienia warunków do prawidłowego realizowania funkcji rodziny i pomocy rodzinie w przewyżnianiu trudności. Większe zaangażowanie kobiet w pracę zawodową stało się przyczyną narodzin systemu opieki nad małym dzieckiem jako elementu godzenia życia rodzinnego i zawodowego.

Ponadto zmianie uległo podejście do edukacji – zaczęto postrzegać ją jako proces rozpoczynający się od początku życia. Dostrzeżono, że wczesna edukacja wywiera zasadniczy wpływ na funkcjonowanie jednostki zarówno w okresie adolescencji, jak i w życiu dorosłym. Determinuje nie tylko funkcjonowanie jednostki i jej rodziny, ale wpływa na funkcjonowanie całego społeczeństwa, zarówno w zakresie potencjalnych korzyści, jak i kosztów jej zaniechania.

Stąd jednym z najważniejszych celów stojących przed polityką społeczną i edukacyjną jest zapewnienie efektywnie działającego systemu wczesnej opieki i edukacji dzieci, umożliwiającego odpowiedni start i wyrównanie szans edukacyjnych.

Rola edukacji w życiu społeczeństwa

We współczesnych, nowoczesnych społeczeństwach podkreśla się doniosłą rolę edukacji dla życia społecznego. Edukacja rozumiana jest jako przekazywanie wiedzy, nauczanie, nabywanie umiejętności; jest to „świadome, zorganizowane działanie ludzkie, którego celem jest wywołanie zamierzonych zmian w osobowości człowieka” (Okoń 1989: 66). Obejmuje „ogół procesów i oddziaływań, których celem jest zmienianie ludzi, przede wszystkim dzieci i młodzieży – stosownie do panujących w danym społeczeństwie ideałów i celów wychowawczych” (Okoń 2001: 87–88). Od pewnego czasu edukacja postrzegana jest jako proces trwający całe życie.

O doniosłej roli edukacji świadczą funkcje, które ona spełnia. Zgodnie z perspektywą funkcjonalistyczną edukacja uzupełnia rodzinę w socjalizacji dzieci i młodzieży; jest użyteczna w wyznaczaniu ról społecznych i wspieraniu zmian. Szkoły nie tylko przekazują wiedzę i uczą umiejętności niezbędnych do funkcjonowania w społeczeństwie, są również miejscem przyswajania norm i wartości społecznych, a także wzorów zachowań obowiązujących w danym społeczeństwie. Ponadto szkoły są miejscem kontaktów grupy rówieśniczej, ułatwiającym integrację społeczną i uczącym konformizmu. Jest również miejscem, które (podobnie, jak rodzina) wpływa na zdobycie określonej pozycji w strukturze społecznej oraz ruchliwość członków społeczeństwa – to tutaj odbywa się wstępna selekcja do statusów dostępnych w społeczeństwie, a rodzaj zdobytego wykształcenia determinuje awans społeczny. System edukacji jest również istotnym elementem innowacji i gwarantem postępu społecznego. Należy ponadto zwrócić uwagę na to, że system edukacji spełnia również wiele funkcji ukrytych, wśród których niezwykle istotną jest udział w opiece nad dziećmi, co umożliwia powrót rodzica, w szczególności matki, do pracy zawodowej (Goodman 2009).

Zgoda inne spojrzenie na system edukacji mają zwolennicy teorii konfliktu. Zwrócili oni uwagę na związek możliwości edukacyjnych z pochodzeniem społecznym i tym samym utrwalanie nierówności społecznych poprzez system edukacyjny. Ich zdaniem szkolnictwo jest środkiem kontroli społecznej, a podstawowym warunkiem osiągnięcia ważnej pozycji zawodowej i społecznej jest posiadanie świadectw i dyplomów (Goodman 2009).

Kres dziedziczeniu pozycji społecznej miał położyć odpowiednio zbudowany system edukacji, sprawiający, że „o miejscu zajmowanym przez człowieka w społeczeństwie decydować będą jego zdolności osobiste i predyspozycje psychiczne, a także wysiłek indywidualny” (Szacka 2008: 429). Jednakże, jak wskazują badania socjologów, w wielu krajach istnieje silna zależność pomiędzy pochodzeniem społecznym a dostępem do kolejnych szczebli edukacji. Zauważono, że pochodzenie silnie określa szanse

przejścia z podstawowego poziomu na średni niż ze średniego na wyższy, co jest powodem bardzo wcześnie dokonującego się zasadniczego rozstrzygnięcia co do możliwej do osiągnięcia dzięki wykształceniu pozycji społecznej. Wśród przyczyn tego selekcyjnego wpływu wymienia się najczęściej wysokie koszty edukacji, którym nie są w stanie sprostać biedniejsze rodziny, trudności z dojazdem do oddalonych szkół wyższego szczebla oraz braki kulturowe środowiska dzieci rodziców z niższym wykształceniem, nieprzejawiających aspiracji edukacyjnych. Przekonanie, że likwidacja barier utrudniających dostęp do kolejnych poziomów edukacyjnych umożliwi rozmieszczenie ludności na pozycjach społecznych zgodnie z zasadami merytokratycznymi, a sukces ucznia zależy od osobistych zdolności i zapału do nauki, powoduje, że szkoły są traktowane jako instytucje wyrównujące różnice pochodzeniowe. Niestety, badacze dostrzegli różnice w poziomie osiągnięć edukacyjnych dzieci wywodzących się z różnych środowisk oraz mechanizmy organizacji nauki w szkole, działające na rzecz pogłębienia różnic pochodzeniowych. Zróżnicowanie środowiskowe, a co za tym idzie różne warunki życiowe wpływają na zdobywany przez dzieci w toku socjalizacji kapitał kulturowy, z którym przychodzą do szkoły. Sposób wychowania w toku socjalizacji pierwotnej, zdeterminowany środowiskiem pochodzenia, warunkuje zasób wiedzy dziecka o otaczającym świecie, znajomość pewnych strategii poznawczych oraz wzorów językowej organizacji i komunikowania, czyli kodów językowych (Szacka 2008).

W latach siedemdziesiątych XX wieku Basil Bernstein zauważył, że dzieci pochodzące z różnych środowisk poznają różne kody językowe, które z kolei wpływają na ich postępy w nauce szkolnej. Wbrew pozorom nie chodzi o samą umiejętność mówienia czy też zasób słownictwa, ale sposób posługiwania się językiem. Bernstein wyróżnił dwa takie kody: ograniczony i rozwinięty (zwany również wypracowanym). Kod ograniczony jest związany z określonym środowiskiem kulturowym i właściwy jest dla kultury robotniczej, opierającej się na bliskich więziach i stosunkach sąsiedzkich, w których wszyscy uznają te same normy i wartości, dlatego nie ma potrzeby ich werbalizowania. Kod ograniczony charakteryzuje się takim sposobem posługiwania się językiem, w którym występuje wiele ukrytych założeń opartych na oczekiwaniach, że inni je znają. Kod rozwinięty z kolei, charakterystyczny dla dzieci z klasy średniej, jest takim sposobem posługiwania się językiem, w którym język jest słabiej związany z określonymi kontekstami, a znaczenia poszczególnych słów zostają wyodrębnione i dopasowane do wymagań sytuacji. Zdaniem Bernsteina dzieci posługujące się kodem rozwiniętym są lepiej przystosowane do formalnych wymagań szkoły i lepiej sobie z nimi radzą niż dzieci posługujące się kodem ograniczonym. Przyczyn takiego stanu rzeczy upatruje się w negatywnych zjawiskach związanych z kodem ograniczonym, które negatywnie wpływają na osiągnięcia szkolne dzieci:

- mniejsza wiedza i ciekawość świata dzieci posługujących się kodem ograniczonym spowodowana najprawdopodobniej brakiem odpowiedzi na pytania zadawane przez dziecko w domu;
- trudności w dostosowaniu się do szkolnej dyscypliny;
- trudności w zrozumieniu abstrakcyjnego języka, właściwego dla nauczania;

- trudności w uchwyceniu rozróżnień pojęciowych wymagających generalizacji i abstrakcyjnego myślenia (Giddens 2006; Szacka 2008).

Powyższe braki, wynikające ze sposobów wychowania w toku socjalizacji pierwotnej, może zrównoważyć odpowiednio zorganizowany i sprawnie funkcjonujący system wczesnej opieki i edukacji dzieci.

Znaczenie wczesnej opieki i edukacji dzieci dla życia społecznego

Wczesna opieka i edukacja obejmuje oddziaływania skierowane do dzieci w wieku od 0 do 5–6 lat, w zależności od przyjętych w danym kraju przepisów regulujących kwestię wieku, w którym dzieci rozpoczynają naukę szkolną. Pojęcie systemu opieki może być rozumiane w dwóch zakresach: jednostkowym i globalnym. W tym pierwszym stanowi on układ działań w obrębie określonej formy opieki nad dzieckiem, na przykład system opieki w domu dziecka, lub określoną koncepcję pracy opiekuńczo-wychowawczej, na przykład system ognisk wychowawczych K. Lisieckiego. W ujęciu globalnym system opieki stanowi istotny element zabezpieczenia społecznego i obejmuje: założenia i podstawy organizacyjno-prawne, zakres podejmowanych potrzeb społecznych, kierunki i formy opieki nad dzieckiem, wzajemne powiązania funkcjonalne, instytucje i zakres ich kompetencji oraz kadrę – jej wykształcenie i status zawodowy (Kelm 2008).

Odpowiednio zbudowany i sprawnie funkcjonujący system wczesnej opieki i edukacji dzieci, gwarantujący wysoką jakość realizowanych działań, zarówno w krótkiej, jak i długiej perspektywie czasowej przynosi wymierne korzyści jednostkowe i społeczne. Wczesna opieka i edukacja dzieci zapewnia ich większą samodzielność w zaspokajaniu potrzeb, warunkuje lepsze efekty kształcenia na wszystkich poziomach edukacji, co z kolei wpływa na zwiększenie szans na odniesienie sukcesu na rynku pracy, determinującego poziom dochodów, a tym samym poziom życia. Wywiera szczególnie wpływ na naukę szkolną, przede wszystkim na czas trwania edukacji i motywację do nauki ze względu na pozytywne skutki wczesnej edukacji w zakresie rozwoju intelektualnego i społecznego, w szczególności rozwoju języka – sprawne posługiwanie się mową, czytanie ze zrozumieniem i umiejętność wypowiadania się na piśmie znacząco wpływają na poziom osiągnięć edukacyjnych. Poza powyższymi można wskazać następujące korzyści wczesnej opieki i edukacji dzieci w wymiarze jednostkowym: przyrost inteligencji werbalnej i pozawerbalnej, wzrost zdolności adaptacyjnych, rozwój umiejętności społeczno-emocjonalnych związanych z uczeniem się i wchodzeniem w relacje społeczne, wyższe kompetencje w zakresie regulacji emocji, planowania i przewidywania skutków swoich działań oraz sprawniejsze funkcjonowanie społeczne. W zakresie funkcjonowania jednostki wczesna opieka i edukacja wpływają na rozwój ciekawości świata, kreatywności i samodzielności, zwiększenie koncentracji oraz wzrost wiedzy na temat otaczającego świata i większą różnorodność doświadczeń. Niewątpliwą korzyścią wczesnej edukacji jest lepszy start edukacyjny i lepsze efekty kształ-

cenia oraz rzadsze powtarzanie klasy (Skawińska 2012; Brzezińska, Czub 2012; Brzezińska, Czub, Czub 2012).

W zakresie funkcjonowania rodziny wczesna opieka i edukacja ułatwiają godzenie ról rodzinnych i zawodowych oraz wywierają istotny wpływ na wypełnianie ról rodzicielskich. Wśród korzyści wczesnej edukacji wymienia się wzrost kompetencji rodzicielskich, wzrost wiedzy i umiejętności w zaspokajaniu potrzeb rozwojowych dzieci, niższy poziom przemocy w rodzinie oraz mniejszy zakres korzystania z pomocy społecznej (Skawińska 2012; Brzezińska, Czub 2012; Brzezińska, Czub, Czub 2012).

W wymiarze społecznym wskazuje się na mniejszy zakres problemów zdrowotnych i społecznych, w tym także związanych z rynkiem pracy, a co za tym idzie niższe koszty państwa w zakresie kompensowania deficytów edukacyjnych, pomocy społecznej, rozwiązywania problemów zdrowotnych czy pracy wymiaru sprawiedliwości. Wczesna opieka i edukacja wpływają korzystnie na rozwój kapitału ludzkiego, będącego gwarantem wzrostu gospodarczego, jako że zmniejszają ryzyko przedwczesnego zakończenia edukacji, umożliwiają pomyślny przebieg procesu uczenia się przez całe życie, integracji społecznej i rozwoju osobistego. Kontynuacja nauki przez dłuższy czas, wyższe kwalifikacje są czynnikiem zwiększającym szanse na zatrudnienie i osiągnięcie wyższych zarobków, które z kolei przekładają się na wysokość podatków odprowadzanych do skarbu państwa. Wczesna opieka i edukacja zmniejszają zakres edukacji specjalnej i obniżają jej koszty, zmniejszają również społeczne koszty niewykorzystania talentów. Ponadto zwiększają szanse społeczności defaworyzowanych, a tym samym całego społeczeństwa, a także zmniejszają ryzyko krzywdzenia dzieci w rodzinie oraz ryzyko przestępczości (Brzezińska, Czub 2012; Skawińska 2012).

Wczesna opieka i edukacja dzieci jako element polityki społecznej

Współcześnie w obrębie kilku dyscyplin naukowych podkreśla się istotny wpływ wczesnych doświadczeń na funkcjonowanie jednostki w późniejszych okresach życia, w tym w szczególności na osiągnięcia edukacyjne. Czub i in. (2012: 19) wskazują wiele popartych dowodami naukowymi tez wskazujących konieczność prowadzenia celowej i przemyślanej polityki wobec najmłodszych dzieci i ich rodzin:

- „1. Wczesne doświadczenia wraz z uwarunkowaniami genetycznymi kształtują budowę i sposób działania mózgu, co jest fundamentem dalszego funkcjonowania intelektualnego, emocjonalnego i społecznego.
2. Wczesne doświadczenia są wynikiem relacji z innymi ludźmi.
3. Wszystkie obszary rozwoju są wzajemnie zależne od siebie.
4. Rozwój przebiega w sposób kumulatywny, a więc wczesne doświadczenia tworzą fundament całego dalszego rozwoju.
5. Waga wczesnych doświadczeń powoduje konieczność podejmowania interwencji wobec dzieci znajdujących się w grupach ryzyka zaburzeń rozwojowych.
6. Wczesne doświadczenia są inwestycją na przyszłość”.

Badacze podkreślają, że w świetle takiej wiedzy troska o zaspokajanie potrzeb najmłodszych staje się jednym z głównych i coraz ważniejszych celów polityki społecznej.

Definicja polityki społecznej jest wieloznaczna, jako że wyróżnia się kategorię polityki społecznej jako działalności państwa, jak i kategorię polityki społecznej jako dyscypliny naukowej. W ramach tej pierwszej kategorii politykę społeczną definiuje się jako „działalność państwa, której celem jest poprawa położenia materialnego i wyrównywanie szans życiowych grup społeczeństwa ekonomicznie i socjalnie najsłabszych” (Kulesza 2013: 7). Polityka społeczna obejmuje zatem takie zagadnienia, jak między innymi zabezpieczenie społeczne, zaspokajanie podstawowych potrzeb społecznych, wspieranie najsłabszych grup społeczeństwa, zapewnienie materialnych warunków bytu, ochrona pracy, zabezpieczenie potrzeb mieszkaniowych, zabezpieczenie prawa do ochrony zdrowia, wypoczynku, edukacji i kultury. W realizacji swoich celów polityka społeczna posługuje się licznymi instrumentami, wśród których znajdują się instrumenty ekonomiczne, prawne, informacyjne i kadrowe.

W ramach polityki społecznej można wyodrębnić działania podejmowane na rzecz dzieci i ich rodzin, czyli politykę rodzinną, której celem, zgodnie z definicją G. Firlit-Fesnak (2007: 188), jest „wywarcie wpływu na sytuację rodzin posiadających dzieci lub poszczególnych osób w ich rolach rodzinnych”. Badaczka na podstawie analiz programów wyborczych, dyskusji parlamentarnych oraz decyzji kolejnych rządów III Rzeczypospolitej wyodrębniła trzy opcje światopoglądowe w kwestii modelu rodziny i zadań państwa wobec rodziny w Polsce:

- koncepcja liberalna, propagująca styl życia skoncentrowany na pracy i karierze zawodowej, w którym rodzina stanowi prywatną sferę życia jednostki; państwo nie wyręcza rodziny w kształtowaniu jej bytu ekonomicznego, jednakże w sytuacjach kryzysowych przewiduje się selektywne programy pomocy rodzinie;
- koncepcja socjaldemokratyczna, preferująca partnerski model rodziny i dostrzegająca wagę praw kobiet i dzieci w rodzinie; polityka rodzinna powinna stanowić element polityki społecznej państwa, a jej podstawowym zadaniem jest ustalenie niezbędnych potrzeb rodziny i zasad przyznawania świadczeń;
- koncepcja konserwatywna, odwołująca się do tradycyjnych wartości rodziny i tradycyjnego podziału ról społecznych jej członków; polityka prorodzinna jest elementem polityki społecznej, jej zadaniem jest wspieranie rodziny w wypełnianiu jej funkcji prokreacyjnej, ekonomicznej, opiekuńczej, wychowawczej i socjalizacyjnej.

Literatura przedmiotu wyróżnia politykę rodzinną bezpośrednio kierowaną do rodzin (*explicite*) oraz politykę pośrednią (*implicite*). Na politykę bezpośrednio kierowaną do rodzin składają się jasno określone działania zmierzające do osiągnięcia określonych celów dotyczących rodziny jako całości lub roli poszczególnych osób w rodzinie. Natomiast polityka rodzinna pośrednia obejmuje działania realizowane w innych dziedzinach polityki państwa, w ramach polityk szczegółowych, których cele nie są bezpośrednio związane z rodziną, ale pociągają za sobą doniosłe konsekwencje dla

jej funkcjonowania, na przykład polityka podatkowa, polityka rynku pracy, polityka mieszkaniowa itp. (Skawińska 2012).

Podobnie jak polityka społeczna polityka rodzinna jest interdyscyplinarna i korzysta z szerokiego spektrum narzędzi i instrumentów należących do różnych dyscyplin – ekonomii, prawa, socjologii, psychologii, pedagogiki społecznej. Wśród najważniejszych instrumentów polityki rodzinnej należy wymienić:

- instrumenty ekonomiczne – pieniądze świadczenia społeczne adresowane do rodzin o niskich dochodach i rodzin doświadczających trudności w realizacji funkcji ekonomicznej, opiekuńczej, wychowawczej i edukacyjnej (między innymi zasiłki rodzinne oraz inne świadczenia pieniężne z tytułu niepełnosprawności dziecka, opieki nad dzieckiem w okresie korzystania z urlopu wychowawczego, samotnego wychowywania dziecka, rozpoczęcia roku szkolnego itd.);
- instrumenty prawne – dotyczą unormowań prawnych, mających szczególne znaczenie w zakresie rozwiązań prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, umożliwiających godzenie obowiązków zawodowych i rodzinnych; są to świadczenia w postaci urlopu i zasiłku macierzyńskiego, urlopu ojcowskiego, urlopu i zasiłku wychowawczego czy też zasiłku opiekuńczego, adresowane do matek i ojców pracujących zawodowo, w związku z urodzeniem dziecka i opieką nad małym lub chorym dzieckiem;
- instrumenty organizacyjne – system podatkowy (ulgi podatkowe), usługi społeczne, w szczególności w zakresie edukacji, opieki nad dzieckiem, wychowania oraz opieki zdrowotnej (żłobki, przedszkola, szkoły, placówki oświatowo-kulturalne, placówki opiekuńczo-wychowawcze) (Skawińska 2012; Firlit-Fesnak 2007).

Aktualne wyzwania stojące przed polityką rodzinną w Polsce mają przede wszystkim charakter demograficzny. Jak podkreśla M. Skawińska (2012: 139–140), „celem strategicznym polityki rodzinnej powinna być poprawa warunków powstawania i funkcjonowania rodzin oraz podnoszenie poziomu urodzeń. Polityka rodzinna nie może jednak skupiać się wyłącznie na aspekcie ilościowym, na wzroście dzietności; powinna uwzględniać także poprawę jakości funkcjonowania rodziny we wszystkich jej wymiarach (...)”. Badaczka wskazuje na liczne potrzeby w zakresie polityki rodzinnej, a wśród nich potrzebę doskonalenia systemu opieki nad małym dzieckiem jako elementu umożliwiającego godzenie obowiązków zawodowych z rodzinnymi. Ponadto, jak podkreślają Czub i in. (2012: 21): „odpowiednio zintegrowany system polityki społecznej i oświatowej zwiększa zarówno motywację do posiadania dzieci, jak i szanse rodzin na prawidłowy rozwój oraz niwelowanie nierówności społecznych”. Ponadto, jak słusznie zauważają autorzy, „najmłodszy są traktowani jako najcenniejsze społeczne dobro, kapitał ludzki, od którego kondycji zależy jakość społecznego, gospodarczego i kulturalnego życia danego społeczeństwa w przyszłości. Dlatego inwestowanie w najmłodszą grupę społeczną jest działaniem jak najbardziej racjonalnym i ekonomicznie opłacalnym” (Czub i in. 2012: 21).

Polityka społeczna powinna obejmować działania skierowane do dzieci od najwcześniejszych lat ich życia. Wobec niemowląt i małych dzieci powinna obejmować

obszar zdrowia, wsparcie rodzin oraz wczesną edukację dzieci. W dziedzinie zdrowia szczególny nacisk należy położyć na opiekę zdrowotną i profilaktykę stanowiącą podstawę prawidłowego rozwoju. Jest to szczególnie istotne w odniesieniu do małych dzieci ze względu na silną zależność między zdrowiem fizycznym a zdolnością do nauki w latach późniejszych – częste hospitalizacje i absencje spowodowane chorobą utrudniają adaptację do warunków edukacyjnych, integrację z grupą rówieśników, powodują zaległości i obniżenie motywacji dziecka, co wpływa na jego dalszy rozwój.

Kolejną sferą wymagającą wsparcia w ramach polityki społecznej wobec niemowląt i małych dzieci jest rodzina, jako że głównym środowiskiem rozwoju małych dzieci jest środowisko rodzinne. Prawidłowo funkcjonująca, dająca poczucie bezpieczeństwa rodzina najlepiej zaspokaja potrzeby małego dziecka, zatem wspieranie rozwoju małych dzieci powinno być również ukierunkowane na wsparcie rodziny. Szczególnie istotne wydaje się usprawnienie systemu dystrybucji nakładów na wsparcie rodzin w trudnej sytuacji finansowej, minimalizowanie barier w dostępie rodzin do programów pomocy i świadczeń socjalnych, wspieranie rodziców po narodzinach dziecka poprzez dobrze zorganizowany system urlopów rodzicielskich oraz możliwości godzenia pracy zawodowej z dobrą jakością opieką nad dzieckiem.

W zakresie wczesnej edukacji nacisk należy położyć przede wszystkim na tworzenie warunków do aktywności dziecka w środowisku zarówno rodzinnym, jak i instytucjonalnym, wczesną interwencję, także kryzysową, w szczególności w rodzinach z grup ryzyka, oraz wyrównywanie szans rozwojowych i edukacyjnych dzieci, zmierzające do wzmacniania ich zasobów. Podstawowe obszary oraz wartości polityki wobec dzieci i niemowląt ukazuje tabela 1 (Czub i in. 2012).

Ponadto, jak wskazuje M. Skawińska (2012),

jednym z zadań polityki społecznej jest wyrównywanie szans edukacyjnych na różnych etapach życia jednostki i rodziny, gdyż wykształcenie przekłada się na wyższe kwalifikacje zawodowe i możliwości zarobkowania, a tym samym zwiększenie szans na rynku pracy. Sprzyja także tworzeniu nowych miejsc pracy, zapobiega pauperyzacji społeczeństwa.

Badaczka podkreśla, że „głównym problemem edukacji, nie tylko w Polsce, ale i na świecie, jest nierówny dostęp do niej przez całe życie, co rodzi zróżnicowane szanse życiowe różnych grup społecznych bez wykształcenia i z wykształceniem” (Skawińska 2012: 141), a to z kolei rodzi zapotrzebowanie na działania podejmowane w ramach polityki społecznej.

Tabela 1. Podstawowe obszary polityki społecznej wobec niemowląt i małych dzieci

Obszary wymagające wsparcia przez politykę społeczną, zdrowotną i oświatową	Wartości kierunkowe dla polityki społecznej, zdrowotnej i oświatowej
Zdrowie <ul style="list-style-type: none"> • fizyczne • psychiczne, w tym emocjonalne • społeczne • + monitorowanie procesu rozwoju 	DOBRE ZDROWIE, POZYTYWNA TRAJEKTORIA ROZWOJU
Wsparcie rodzin <ul style="list-style-type: none"> • pomoc w zaspokajaniu potrzeb rodziny • wypełnianie podstawowych funkcji rodziny • edukacja rodziców • wzrost świadomości potrzeb dziecka • domowe wizyty specjalistów • pomoc w sytuacjach kryzysowych • wsparcie ekonomiczne • płatny urlop macierzyński, powrót na rynek pracy 	SILNA, DOBRZE ZINTEGROWANA, RADZĄCA SOBIE Z PROBLEMAMI RODZINA
Wczesna edukacja <ul style="list-style-type: none"> • tworzenie warunków do aktywności dziecka w środowisku rodzinnym i instytucjonalnym • zaspokajanie jego podstawowych potrzeb • wczesna interwencja, także kryzysowa • osłabienie/eliminowanie czynników ryzyka • wyrównywanie szans rozwojowych/edukacyjnych • wzmacnianie zasobów dziecka 	POZYTYWNE, RÓŻNORODNE WCZESNE DOŚWIADCZENIA EDUKACYJNE

Źródło: Czub, Brzezińska, Czub, Appelt 2012

System wczesnej opieki i edukacji dzieci w Polsce

Zgodnie z głównymi zaleceniami UNICEF/OECD najskuteczniejszym systemem wczesnej opieki i edukacji jest system zintegrowany, w którym odpowiedzialność za wszystkie aspekty opieki i edukacji umiejscowione są w jednej agencji na poziomie rządu danego państwa. Dotyczy to zarówno wieku dzieci i przeznaczonych dla nich rodzajów usług, jak i poszczególnych aspektów systemu, na przykład finansowania, opracowywania programów kształcenia, zbierania danych, monitorowania i planowania, co gwarantuje wysoką jakość usług ze względu na jedność wizji, koordynacji działań i standardów (Czub i in. 2012).

W Polsce system wczesnej opieki i edukacji dzieci jest podzielony – dzieci do trzeciego roku życia podlegają Ministerstwu Pracy i Polityki Społecznej, dzieci powyżej trzech lat podlegają Ministerstwu Edukacji Narodowej; ponadto żłobki i przedszkola finansowane są z różnych źródeł (samorządy, rodzice). Opieka nad dziećmi do trzeciego roku życia sprawowana jest w żłobkach i, od 2011 roku, w klubach dziecięcych; może być również sprawowana przez opiekunów dziennych i nianie. Natomiast dzieci od trzech do sześciu lat uczęszczają do przedszkola, oddziału przedszkolnego

lub uczestniczą w innych formach wychowania przedszkolnego (zespół wychowania przedszkolnego, punkt przedszkolny).

Do 2011 roku jedyną formą opieki nad dzieckiem do trzech lat był żłobek, zaliczany wówczas do systemu opieki zdrowotnej. Żłobki funkcjonowały na podstawie ustawy o opiece zdrowotnej i były jednostkami udzielającymi świadczeń zdrowotnych, obejmujących profilaktykę i opiekę nad dzieckiem w czasie pracy rodziców. Aktualnie placówki opieki nad dziećmi do trzeciego roku życia podlegają resortowi pracy i polityki społecznej. Obecnie zasady organizowania i funkcjonowania opieki nad dzieckiem do trzeciego roku życia, warunki świadczonych usług, kwalifikacje kadry, zasady finansowania oraz nadzór nad warunkami i jakością sprawowanej opieki określa Ustawa z dnia 4 lutego 2011 roku o opiece nad dziećmi do lat 3 (Dz.U. 2011 Nr 45, poz. 235). Zgodnie z ustawą opieka nad dziećmi do trzech lat może być organizowana w formie żłobka lub klubu dziecięcego albo może być sprawowana przez opiekuna dziennego oraz nianię (art. 2 ust. 1). W ramach opieki realizowana jest funkcja opiekuńcza, wychowawcza i edukacyjna (art. 2 ust. 2).

Żłobek sprawuje opiekę nad dziećmi od ukończenia 20. tygodnia życia, natomiast w klubie dziecięcym opieka sprawowana jest nad dziećmi od ukończenia pierwszego roku życia (art. 7 ust. 1 i 2). Żłobki i kluby dziecięce mogą być tworzone i prowadzone przez gminy, osoby fizyczne oraz osoby prawne i jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej (art. 8 ust. 1). Wśród zadań żłobka i klubu dziecięcego ustawa wskazuje (art. 10):

- zapewnienie dziecku opieki w warunkach bytowych zbliżonych do warunków domowych;
- zagwarantowanie dziecku właściwej opieki pielęgnacyjnej oraz edukacyjnej, poprzez prowadzenie zajęć zabawowych z elementami edukacji, dostosowanych do indywidualnych potrzeb dziecka;
- prowadzenie zajęć opiekuńczo-wychowawczych i edukacyjnych, właściwych dla wieku dziecka, uwzględniających jego rozwój psychomotoryczny.

W żłobku opieka nad dzieckiem sprawowana jest do 10 godzin dziennie, jednakże w szczególnie uzasadnionych przypadkach, na wniosek rodzica, czas ten może zostać wydłużony za dodatkową opłatą (art. 12 ust. 2 i 3). Natomiast w klubach dziecięcych opieka nad dzieckiem zapewniona jest w wymiarze 5 godzin dziennie (art. 12 ust. 4). Obydwie instytucje współpracują z rodzicami dzieci uczęszczających na zajęcia, w szczególności poprzez prowadzenie konsultacji i udzielanie porad w zakresie pracy z dziećmi; ponadto w klubach dziecięcych rodzice mogą uczestniczyć w prowadzonych w nich zajęciach (art. 19 i 20).

Żłobki i kluby dziecięce zapewniają dzieciom wyżywienie, za które odpłatność, podobnie jak za pobyt dziecka, ponoszą rodzice (art. 23). Wysokość opłaty ustala rada gminy w drodze uchwały, natomiast w przypadku gdy żłobek lub klub dziecięcy został utworzony przez osobę fizyczną, osobę prawną lub jednostkę organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej, wówczas wysokość opłat określa podmiot, który utworzył żłobek lub klub dziecięcy (art. 58 ust. 1 i 2). Rada gminy może również okre-

ślić, w drodze uchwały, warunki częściowego lub całkowitego zwolnienia z ponoszenia opłat (art. 59 ust. 2).

Należy zaznaczyć, że gminy mogą otrzymać dotacje celowe z budżetu państwa na dofinansowanie zadań własnych z zakresu organizacji opieki nad dziećmi do lat trzech, w wysokości maksymalnie 50% kosztów realizacji zadania (art. 63 ust. 1). Mogą również otrzymać dotacje na dofinansowanie zadań z zakresu organizacji opieki nad niepełnosprawnymi lub wymagającymi szczególnej opieki dziećmi do lat trzech; wówczas wysokość dotacji nie może przekroczyć 70% kosztów realizacji zadania (art. 63 ust. 2).

Jak wspomniano wyżej, opieka nad dziećmi może być sprawowana przez opiekunów dziennych oraz nianię. Ustawa o opiece nad dziećmi do lat trzech określa, że opiekunem dziennym jest osoba fizyczna zatrudniona przez gminę na podstawie umowy o świadczenie usług (art. 36 ust. 1), natomiast niania jest osobą fizyczną sprawującą opiekę nad dziećmi na podstawie umowy o świadczenie usług, zwanej umową uaktywniającą (art. 50 ust. 1). Zarówno opiekun dzienny, jak i niania sprawują opiekę nad dziećmi w wieku od ukończenia 20. tygodnia życia (art. 36 ust. 2 oraz art. 50 ust. 2). Ustawa precyzuje zadania oraz maksymalną liczbę dzieci, które mogą się znajdować pod opieką opiekuna, jednakże nie określa powyższych standardów w przypadku niani.

Opiekun dzienny sprawuje opiekę nad maksymalnie pięciorgiem dzieci, a w przypadku gdy w grupie znajduje się dziecko, które nie ukończyło pierwszego roku życia, jest niepełnosprawne lub wymaga szczególnej opieki, maksymalnie nad trojgiem dzieci. Opieka sprawowana jest w lokalu, do którego posiada on tytuł prawny lub w lokalu udostępnionym lub wypożyczonym w tym celu przez gminę (art. 42 ust. 1 i 2). Wśród zadań opiekuna dziennego ustawa wymienia:

- zapewnienie dziecku opieki w warunkach bytowych zbliżonych do warunków domowych;
- zagwarantowanie dziecku właściwej opieki pielęgnacyjnej oraz edukacyjnej, dostosowanej do jego indywidualnych potrzeb;
- prowadzenie zajęć opiekuńczo-wychowawczych i edukacyjnych, właściwych dla wieku dziecka, uwzględniających jego rozwój psychomotoryczny (art. 37).

Opiekun dzienny współpracuje z rodzicami dzieci, nad którymi sprawuje opiekę w szczególności poprzez korzystanie z ich pomocy w sprawowaniu opieki w czasie prowadzenia zajęć oraz prowadzenie konsultacji i udzielanie porad w zakresie pracy z dziećmi (art. 40). Za pobyt oraz wyżywienie dzieci u dziennego opiekuna odpłatność ponoszą rodzice (art. 44). Wysokość opłaty ustala rada gminy w drodze uchwały (art. 58 ust. 1). Rada gminy może również określić warunki częściowego lub całkowitego zwolnienia z ponoszenia opłat (art. 59 ust. 2).

Podstawowym aktem prawnym regulującym funkcjonowanie przedszkoli jest Ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty (Dz.U. 1991 Nr 95, poz. 425). Zgodnie z ustawą system oświaty zapewnia (między innymi) w szczególności realizację prawa każdego obywatela do kształcenia się oraz prawa dzieci i młodzieży do opieki i wychowania, odpowiednich do wieku i osiągniętego rozwoju (art. 1 ust. 1). Artykuł 2 ustawy wskazuje instytucje składające się na system oświaty, a wśród nich przedszko-

ła, w tym z oddziałami integracyjnymi, przedszkola specjalne oraz inne formy wychowania przedszkolnego. Ich zakładanie i prowadzenie należy do zadań własnych gminy (art. 5 ust. 5).

Ustawa wprowadza rozróżnienie na przedszkola publiczne i niepubliczne. Przedszkolem publicznym jest przedszkole, które:

- realizuje programy wychowania przedszkolnego uwzględniające podstawę programową wychowania przedszkolnego;
- zapewnia bezpłatne nauczanie, wychowanie i opiekę w czasie ustalonym przez organ prowadzący, nie krótszym niż pięć godzin dziennie;
- przeprowadza rekrutację dzieci w oparciu o zasadę powszechnej dostępności;
- zatrudnia nauczycieli posiadających kwalifikacje określone w odrębnych przepisach (art. 6 ust. 1).

Z kolei publiczne inne formy wychowania przedszkolnego zapewniają bezpłatne nauczanie, wychowanie i opiekę w czasie ustalonym przez organ prowadzący, nie krótszym niż czas określony w odrębnych przepisach przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania (art. 6 ust. 2). Natomiast przedszkole niepubliczne:

- realizuje programy wychowania przedszkolnego uwzględniające podstawę programową wychowania przedszkolnego;
- zatrudnia nauczycieli posiadających kwalifikacje określone dla nauczycieli przedszkoli publicznych (art. 6 ust. 5).

Wychowanie przedszkolne realizowane jest w przedszkolach lub innych formach wychowania przedszkolnego. Obejmuje dzieci od początku roku szkolnego w roku, w którym dziecko kończy trzy lata, a w szczególnie uzasadnionych przypadkach dziecko, które ukończyło dwa i pół roku, do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy sześć lat (art. 14 ust. 1 i 1b). W przypadku dzieci posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wychowaniem przedszkolnym może być objęte dziecko w wieku powyżej szóstego roku życia, nie dłużej jednak niż do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym kończy osiem lat. Obowiązek szkolny tych dzieci może być odroczoney do końca roku szkolnego, w którym dziecko kończy osiem lat (art. 14 ust. 1a).

Dzieci w wieku pięciu lat są obowiązane odbyć roczne przygotowanie przedszkolne w przedszkolu lub innej formie wychowania przedszkolnego, a zapewnienie warunków do spełnienia tego obowiązku należy do zadań własnych gminy (art. 14 ust. 3 i 4). Jeżeli liczba dzieci, którym gmina ma zapewnić możliwość korzystania z wychowania przedszkolnego, przewyższy liczbę dostępnych miejsc, gmina jest obowiązana pisemnie wskazać rodzicom inne przedszkole lub inną formę wychowania przedszkolnego, które mogą przyjąć dziecko (art. 14 ust. 4b). Ponadto rada gminy określa wysokość opłat za korzystanie z wychowania przedszkolnego w prowadzonych przez gminę: publicznym przedszkolu w czasie przekraczającym wymiar zajęć określony w ustawie oraz publicznej innej formie wychowania przedszkolnego w czasie przekraczającym czas bezpłatnego nauczania, wychowania i opieki (art. 14 ust. 5). Wysokość opłaty nie może być jednak wyższa niż jeden zł za godzinę zajęć (art. 14 ust. 5a). Rada gminy

może również określić warunki częściowego lub całkowitego zwolnienia z powyższych opłat. Należy wskazać, że na realizację zadań w zakresie wychowania przedszkolnego gmina otrzymuje dofinansowanie w postaci dotacji celowej z budżetu państwa, która może być wykorzystana wyłącznie na dofinansowanie wydatków bieżących związanych z realizacją tych zadań (art. 14d ust. 1).

Nowelizacja ustawy o systemie oświaty, która weszła w życie 1 września 2009 roku, zakładała stopniowe obniżenie wieku rozpoczynania obowiązków szkolnego dzieci do sześciu lat. Po raz ostatni w roku szkolnym 2013/2014 o pójściu dziecka sześciolatniego do szkoły decydowali rodzice. Warunkiem przyjęcia takiego dziecka do szkoły było posiadanie przez szkołę odpowiednich warunków organizacyjnych i uczęszczanie dziecka do przedszkola na rok przed rozpoczęciem nauki albo uzyskanie przez dziecko pozytywnej opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej o gotowości podjęcia nauki w szkole.

Aktualnie obowiązek szkolny dziecka rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego w roku, w którym dziecko kończy sześć lat (art. 15 ust. 2). Na wniosek rodziców naukę w szkole podstawowej może rozpocząć dziecko, które w danym roku kalendarzowym kończy pięć lat, pod warunkiem że wykazuje psychofizyczną dojrzałość do podjęcia nauki szkolnej (art. 16 ust. 1). Decyzje o wcześniejszym przyjęciu dziecka do szkoły podejmuje dyrektor szkoły na podstawie opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej (art. 16 ust. 2).

Podstawę programową wychowania przedszkolnego przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego określa Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. 2012, poz. 977). Podstawa programowa opisuje proces wspomagania rozwoju i edukacji dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym. Zgodnie z rozporządzeniem przedszkola, oddziały przedszkolne oraz inne formy wychowania przedszkolnego pełnią funkcje opiekuńcze, wychowawcze i kształcące oraz zapewniają dzieciom możliwość zabawy i nauki w bezpiecznych, przyjaznych i dostosowanych do ich potrzeb rozwojowych warunkach. Rozporządzenie określa cele wychowania przedszkolnego, które są realizowane we wszystkich obszarach działalności edukacyjnej przedszkola:

- wspomaganie dzieci w rozwijaniu uzdolnień oraz kształtowanie czynności intelektualnych potrzebnych im w codziennych sytuacjach i w dalszej edukacji;
- budowanie systemu wartości, w tym wychowanie dzieci tak, żeby lepiej orientowały się w tym, co jest dobre, a co złe;
- kształtowanie u dzieci odporności emocjonalnej koniecznej do racjonalnego radzenia sobie w nowych i trudnych sytuacjach;
- rozwijanie umiejętności społecznych dzieci, niezbędnych w nawiązywaniu poprawnych relacji z innymi;
- stworzenie warunków sprzyjających wspólnej i zgodnej zabawie oraz nauce dzieci o zróżnicowanych możliwościach fizycznych i intelektualnych;

- troska o zdrowie dzieci i ich sprawność fizyczną;
- budowanie dziecięcej wiedzy o świecie społecznym, przyrodniczym i technicznym oraz rozwijanie umiejętności prezentowania swoich przemyśleń w sposób zrozumiały dla innych;
- wprowadzenie dzieci w świat wartości estetycznych i rozwijanie umiejętności wypowiadania się poprzez muzykę, małe formy teatralne oraz sztuki plastyczne;
- kształtowanie u dzieci przynależności społecznej oraz postawy patriotycznej;
- zapewnienie dzieciom lepszych szans edukacyjnych poprzez wspieranie ich ciekawości, aktywności i samodzielności, a także kształtowanie tych wiadomości i umiejętności, które są ważne w edukacji szkolnej.

Cele te są realizowane w 15 obszarach działalności edukacyjnej przedszkola, dla których wskazano szczegółowe umiejętności, którymi powinny wykazywać się dzieci kończące edukację przedszkolną:

1. kształtowanie umiejętności społecznych dzieci: porozumiewanie się z innymi, zgodne funkcjonowanie w zabawie i sytuacjach zadaniowych;
2. kształtowanie czynności samoobsługowych, nawyków higienicznych i kulturalnych, wdrażanie do utrzymania ładu i porządku;
3. wspomaganie rozwoju mowy dzieci;
4. wspieranie dzieci w rozwijaniu czynności intelektualnych, które stosują w poznawaniu i rozumieniu siebie i swojego otoczenia;
5. wychowanie zdrowotne i kształtowanie sprawności fizycznej dzieci;
6. wdrażanie dzieci do dbałości o bezpieczeństwo własne i innych;
7. wychowanie przez sztukę – dziecko widzem i aktorem;
8. wychowanie przez sztukę – muzyka i śpiew, pąsy i taniec;
9. wychowanie przez sztukę – różne formy plastyczne;
10. wspomaganie rozwoju umysłowego dzieci poprzez zabawy konstrukcyjne, budzenie zainteresowań technicznych;
11. pomaganie dzieciom w rozumieniu istoty zjawisk atmosferycznych i unikaniu zagrożeń;
12. wychowanie dla poszanowania roślin i zwierząt;
13. wspomaganie rozwoju intelektualnego dzieci wraz z edukacją matematyczną;
14. kształtowanie gotowości do nauki czytania i pisania;
15. wychowanie rodzinne, obywatelskie i patriotyczne.

Zgodnie z rozporządzeniem czas spędzany przez dzieci w przedszkolu przeznaczony jest na swobodną zabawę, gry, zabawy i zajęcia organizowane na świeżym powietrzu, zajęcia dydaktyczne, realizowane według wybranego programu wychowania przedszkolnego, a także czynności opiekuńcze, samoobsługowe, organizacyjne i inne, wykonywane przez opiekuna przedszkolnego. Zadaniem nauczycieli jest także prowadzenie obserwacji pedagogicznych mających na celu poznanie możliwości i potrzeb rozwojowych dzieci. Ponadto z początkiem roku poprzedzającego rozpoczęcie przez dziecko nauki w pierwszej klasie szkoły podstawowej należy przeprowadzić diagnozę przedszkolną, mającą na celu ocenę gotowości dziecka do podjęcia nauki w szkole.

Rodzaje oraz warunki tworzenia i organizowania innych form wychowania przedszkolnego określa Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 31 sierpnia 2010 roku w sprawie rodzajów innych form wychowania przedszkolnego, warunków tworzenia i organizowania tych form oraz sposobów ich działania (Dz.U. 2010 Nr 161, poz. 1080). Zgodnie z rozporządzeniem poza przedszkolami i oddziałami przedszkolnymi w szkołach podstawowych wychowanie przedszkolne może być prowadzone również w punktach przedszkolnych oraz zespołach wychowania przedszkolnego (§ 1 pkt 1 i 2). W punktach przedszkolnych zajęcia prowadzone są przez cały rok szkolny, z wyjątkiem przerw ustalonych przez organ prowadzący, natomiast w zespołach wychowania przedszkolnego zajęcia prowadzone są tylko w niektóre dni tygodnia w trakcie roku szkolnego (§ 1 pkt 1 i 2). Minimalny dzienny wymiar godzin zajęć świadczonych w punkcie lub zespole nauczania, wychowania i opieki wynosi trzy godziny, a maksymalny – w zależności od liczebności grupy – od 12 do 20 godzin (§ 7).

Rozporządzenie nie określa celów i zadań punktu przedszkolnego lub zespołu wychowania przedszkolnego. Cele i zadania punktu lub zespołu oraz sposób ich realizacji z uwzględnieniem wspomagania indywidualnego rozwoju dziecka oraz wspomagania rodziny w jego wychowaniu i przygotowaniu do nauki w szkole określa organ prowadzący punkt przedszkolny lub zespół wychowania przedszkolnego (§ 5 ust. 1 pkt 2). Ponadto organ prowadzący określa między innymi (§ 5):

- dzienny wymiar godzin zajęć świadczonych w punkcie lub zespole nauczania, wychowania i opieki, a w przypadku punktu lub zespołu publicznego również dzienny wymiar godzin wyżej wskazanych zajęć bezpłatnych;
- w przypadku zespołu – dni tygodnia, w których są prowadzone zajęcia;
- warunki przyjmowania dzieci na zajęcia;
- prawa i obowiązki wychowanków;
- sposób sprawowania opieki nad dziećmi w trakcie zajęć;
- zakres zadań nauczycieli prowadzących zajęcia.

Nauczyciel prowadzący zajęcia w punkcie przedszkolnym lub zespole wychowania przedszkolnego współpracuje z rodzinami dzieci uczęszczających na zajęcia w szczególności poprzez: korzystanie z pomocy rodziców/opiekunów prawnych lub innych upoważnionych przez rodziców pełnoletnich członków rodziny w sprawowaniu opieki nad dziećmi w trakcie zajęć oraz prowadzenie konsultacji i udzielanie porad rodzicom w zakresie pracy z dzieckiem (§ 10 pkt 1 i 2). Ponadto rodzice lub inni upoważnieni przez rodziców pełnoletni członkowie rodziny mogą uczestniczyć w zajęciach prowadzonych w punkcie przedszkolnym lub zespole wychowania przedszkolnego.

Powyższe rozważania pozwalają dostrzec, że system wczesnej opieki i edukacji dzieci w Polsce uległ w ostatnich latach znacznym przeobrażeniom i został uzupełniony o dodatkowe elementy dostosowane do potrzeb współczesnych rodzin. Kolejnym wyzwaniem stojącym przed samorządami lokalnymi będzie uzupełnienie istniejącej na ich terenie infrastruktury w celu zapewnienia miejsc wszystkim dzieciom w rodzinach zamieszkujących na ich obszarze.

Podsumowanie

Jak wskazano na początku artykułu, edukacja odgrywa doniosłą rolę w życiu społecznym, spełniając wiele istotnych funkcji: socjalizacyjną, wychowawczą, jest użyteczna w wyznaczaniu ról społecznych i wspieraniu zmian. Instytucje oświatowe i edukacyjne przekazują wiedzę, uczą umiejętności niezbędnych do funkcjonowania w społeczeństwie oraz norm, wartości i wzorów zachowań w nim obowiązujących. Zdobyte wykształcenie wpływa na ruchliwość społeczną oraz możliwość osiągnięcia określonej pozycji w strukturze społecznej. Ponadto system edukacyjny jest istotnym elementem innowacji i determinantem rozwoju społecznego, a także narzędziem wspierającym rodzinę w realizacji jej podstawowych funkcji, w tym funkcji ekonomicznej, uzależnionej od możliwości pełnienia ról zawodowych. Z powyższych względów wysoka jakość usług realizowanych w zakresie edukacji przekłada się na wysoką jakość życia członków społeczeństwa.

Edukacja jest procesem trwającym przez całe życie, dlatego też systematycznymi, profesjonalnymi i świadomymi oddziaływaniami edukacyjnymi należy objąć już kilkuletnie dzieci na wczesnych etapach ich rozwoju. Sprawnie funkcjonujący, zapewniający wysoką jakość podejmowanych działań system wczesnej opieki i edukacji dzieci przynosi wymierne korzyści jednostkowe i społeczne, w szczególności jako narzędzie wyrównujące szanse edukacyjne dzieci ze środowisk ryzyka. Niewątpliwą korzyścią wczesnej opieki i edukacji w wymiarze jednostkowym jest lepszy start edukacyjny i lepsze efekty kształcenia, co z kolei wpływa na lepsze funkcjonowanie jednostki w późniejszym wieku, w tym w życiu dorosłym. Rodzicom małych dzieci z kolei gwarantuje wsparcie w wypełnianiu ról rodzicielskich i godzeniu obowiązków związanych z wychowaniem dzieci z aktywnością zawodową. W wymiarze społecznym podjęcie wczesnych działań edukacyjnych wpływa korzystnie na rozwój kapitału ludzkiego determinującego wzrost gospodarczy.

Sytuacja dotycząca wczesnej opieki i edukacji dzieci jest w Polsce z wielu powodów trudna. Niska świadomość znaczenia doświadczeń w pierwszych latach życia dziecka dla jego dalszego funkcjonowania, utożsamianie edukacji z nauczaniem w szkołach, niski odsetek dzieci korzystających z edukacji przedszkolnej (nieobowiązkowej) i niewielki udział rodziców w edukacji szkolnej i przedszkolnej owocują poważnym zaniedbaniem w dziedzinie wczesnej opieki i edukacji dzieci. Dodatkowo ograniczony dostęp do placówek opiekuńczych i edukacyjnych, przekonanie o tym, że kilkuletnie dziecko najlepiej rozwija się wyłącznie w środowisku domowym oraz wysoki poziom ubóstwa i nierówności społecznych wpływają na niski odsetek dzieci korzystających z instytucji wczesnej opieki i edukacji. Z tych powodów jednym z najważniejszych wyzwań stojących przed polityką społeczną jest podjęcie systematycznych oddziaływań zmierzających do zwiększenia dostępu do systemu wczesnej opieki i edukacji rodzinom z małymi dziećmi oraz zwiększenie świadomości społecznej w zakresie znaczenia wczesnych doświadczeń dla funkcjonowania człowieka.

Bibliografia

- Brzezińska A., Czub M., *Wczesna opieka i edukacja dzieci w Polsce w kontekście europejskim*. „Polityka Społeczna” 2012, numer tematyczny *Polityka edukacyjna: wyzwania i szanse*, 1. Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa; www.ipiss.com.pl (dostęp: 13.09.2014).
- Brzezińska A., Czub M., Czub T., *Krótko- i długofalowe korzyści z wczesnej opieki nad dzieckiem i edukacji*. „Polityka Społeczna” 2012, numer tematyczny *Polityka edukacyjna: wyzwania i szanse*, 1. Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa; www.ipiss.com.pl (dostęp: 13.09.2014).
- Czub M., Brzezińska A., Czub T., Appelt K., *Wczesna edukacja i opieka nad dzieckiem jako wyzwanie dla polityki społecznej i oświatowej*. „Polityka Społeczna” 2012, numer tematyczny *Polityka edukacyjna: wyzwania i szanse*, 1. Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa; www.ipiss.com.pl (dostęp: 13.09.2014).
- Firlit-Fesnak G., *Rodziny polskie i polityka rodzinna; stan i kierunki przemian*. W: G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny (red.), *Polityka społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Giddens A., *Socjologia*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Goodman N., *Wstęp do socjologii*. Wydawnictwo Zysk i Spółka, Poznań 2009.
- Kelm A., *Problematyka rozwoju systemu opieki nad dzieckiem*. W: W. Walc, B. Szluz, I. Marczykowska (red.), *Opieka i pomoc społeczna wobec wyzwań współczesności*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008.
- Kulesza E., *Lokalna polityka społeczna*. Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2013; <http://irss.pl/wp-content/uploads/2014/01/Lokalna-polityka-spo%C5%82eczna.pdf> (dostęp: 15.09.2014).
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*. Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2001.
- Okoń W., *Słownik pedagogiczny*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1989.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. 2012, poz. 977).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 31 sierpnia 2010 roku w sprawie rodzajów innych form wychowania przedszkolnego, warunków tworzenia i organizowania tych form oraz sposobów ich działania (Dz.U. 2010 Nr 161, poz. 1080).
- Skawińska M., *Polityka rodzinna i edukacyjna – główny priorytet polityki społecznej państwa*. „e-Politikon”, III, Ośrodek Analiz Politologicznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012; www.epolitikon.pl (dostęp: 17.08.2014).
- Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*. Oficyna Naukowa, Warszawa 2008.
- Ustawa z dnia 4 lutego 2011 roku o opiece nad dziećmi do lat 3 (Dz.U. 2011 Nr 45, poz. 235).
- Ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty (Dz.U. 1991 Nr 95, poz. 425).